

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

1. Obiekt

KAPLICA P.W. ŚW. JERZEGO

2. Czas powstania

poł. XIV w.

3. Miejscowość

NOWE n/ Wisłą

1. Widok na kaplicę od strony
południowej

4. Adres

ul. Kolejowa
86 – 170 Nowe n/ Wisłą

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

województwo kujawsko – pomorskie

powiat Świecie

gmina Nowe n/ Wisłą

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Novum Castrum

Nuenborch

Neuenburg (niem.)

7. Przynależność administracyjna
przed 01.01.1999

województwo bydgoskie

powiat Świecie

8. Właściciel i jego adres

Parafia Rzymskokatolicka

p.w. św. Mateusza

ul. Krótka 1, 86 – 170 Nowe

9. Użytkownik i jego adres

j.w.

10. Rejestr zabytków

Nr KOK 5/50 data 13.07.1936 r.

ORIENTACJA
Skala 1:100000
1cm=1km

Najstarsza wzmianka źródłowa dotycząca osadnictwa w Nowym pochodzi z roku 1185 i mówi o istnieniu tu grodu. Nazwa świadczy, że założono je później niż niedaleki Starogard. Prawdopodobnie założycielem grodu był Sambor I (1178 – 1207). W 1266 roku umiera na zamku książę pomorski Świętopełk II, księstwo zostaje podzielone między dwóch synów – Warcisława i Mściwoja (Mszczuj II) – przy czym temu drugiemu przypada Nowe. Z tego roku pochodzi pierwsza wiarygodna wzmianka dotycząca zamku, podaje ją Dusburg – odnosi się ona do walk podjętych przez Mściwoja przeciwko Krzyżakom. Wzmianki pochodzące z 2 poł. XIII w. mówią co prawda tylko o grodzie, lecz fakt, że jako siedziba kasztelani był on ośrodkiem dużego obszaru ziemskiego i miał duże znaczenie polityczne oraz gospodarcze, pozwala przypuszczać istnienie osady o charakterze miejskim. W 1282 r. do kasztelana nowskiego, Adama, należała pd. – wsch. część dzisiejszego powiatu starogardzkiego, a od 1290 r. do kasztelani należały też m.in. Warlubie, Bzowo, Głódów, Lubion, Mały i Wielki Komorsk, Milewo. W 1282r. Mściwoj sprowadza do Nowego zakon franciszkanów z Niemiec i funduje klasztor. 28 czerwca 1301r. Wacław II, król Czech i Polski, nadaje Nowe Piotrowi Święcy, protopłascie rodziny Putkamerów.

ciąg dalszy wkładka nr 1

SYTUACJA

Miasta Nowe n/ Wisłą w powiecie świeckim położone na lewym brzegu Wisły w pobliżu ujścia jej dopływu Mątwy, na wysokim cyplu stromo ku wschodowi opadającej szkarpie przy drodze z Bydgoszczy do Gdańska. Około 90 km na północ od Bydgoszczy.

Kaplica jest zlokalizowana na skraju obecnie nieczynnego cmentarza miejskiego, około 1 km na północny zachód od centrum miasta Nowego, przy drodze prowadzącej do miejscowości Twarda Góra.

Kaplica orientowana, położona w zachodnim narożniku cmentarza, przy głównym wejściu na jego teren. Cmentarz otoczony płotem na podmurówce z ogrodzeniem o metalowych słupkach Wypełnionych prostokątną metalową ramą z druciana siatką. Na terenie cmentarza rosną drzewa. Od zachodniej strony kaplicy rośnie jedno drzewo, obecnie z połamanymi konarami (wichury lipiec 2001r.)

MATERIAŁ KONSTRUKCJA TECHNIKA

Fundamenty – kamienno – ceglane.

Ściany – ceglane na zaprawie wapiennej, o grubości ca 1m, cegły o układzie gotyckim. Ściany tynkowane od wewnątrz; zewnątrz - tynkowane pozostałości ścian zakrystii, skucia w narożnikach gdzie pierwotnie stały szkarpy; tynkowane wewnętrzne ościeża wejścia zachodniego, okna wschodniego, płaszczyzny prostokątnych nisz nad ostrołukiem otworów okiennych.

Strop – drewniany, belkowy z dolnym pułapem z deskami na nakładkę, deski o krawędziach profilowanych. Belki stropowe o wymiarach 25 x 30 cm. Strop podparty w środku kaplicy na dwóch podciągach, z których każdy wspierany przez cztery słupy usztywnione ozdobnie wycinanymi mieczami

Pokrycie dachu – ceramiczne dachówka mnich – mniszka – na kalenicy gąsiory, na wieżyczce na sygnaturkę dachówka ceramiczna karpiówka układana podwójnie w łuskę – na narożach gąsiory.

Wieżba dachowa – drewniana o konstrukcji mieszanej, do starszej storczykowej, ciosanej wzdłużnie i poprzecznie zredukowanej dodane nowsze tarte elementy, w postaci kleszczy i zastrzałów łączonych za sobą za pomocą sworzni. Starsze elementy ze znakami ciesielskimi (fot. 27) i o wymiarach: słupy 23 x 23 cm, krokwie 23 x 18 cm. Krokwie w partii okapu ozdobnie wycinane. Konstrukcja wieżyczki na sygnaturkę wsparta na belkach stropowych. Na słupach wieżyczki napis prawdopodobnie określający warsztat wykonujący nowszą konstrukcję „Woköck Neuenburg” (fot. 28)

ciąg dalszy wkładka nr 1

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
106 m2	630 m3 (z poddaszem)	kaplica szpitalna	kaplica cmentarna
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)	
<ul style="list-style-type: none"> - 1975 rok – malowanie wnętrza kaplicy; rozebrano prospekt organowy, 		<p>Stan budynku średni.</p> <p>Ubytki zaprawy wapiennej w spoinach cegły gotyckiej.</p> <p>Miejscowe przecieki pokrycia dachu.</p> <p>Zawilgocenie i łuszczenie tynku ścian wewnętrznych kaplicy do wysokości ca 1m.</p>	
		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie	
		<p>Przełożenie pokrycia dachu z częściową wymianą dachówek.</p> <p>Sprawdzenie przyczyn zawilgocenia ścian budynku.</p> <p>Prawdopodobnie wewnątrz konieczne zastosowanie tynków renowacyjnych.</p>	

21. Akta archiwalne i źródła ikonograficzne (rodzaj akt, numer i miejsca przechowywania)

- Plan miasta Nowe n/ Wisłą w średniowieczu wg Steinbrechta z naniesioną lokalizacją kaplicy p.w. św. Jerzego

22. Bibliografia

- *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. IX Województwo bydgoskie, z. 15 Powiat świecki, Warszawa 1970, s. 18-28.
- K. Kościński, *Kościół i kaplice w Nowem*, Gdańsk 1896, s. 26-29, 105-112.
- M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po województwie pomorskim*, Lwów-Warszawa 1924, s. 312-317.
- B. Makowski, *Sztuka na Pomorzu. Jej dzieje i zabytki*, Toruń 1932, s. 19.
- J. Heise, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, H. IV Danzig 1887, s. 321-328.
- J. Milewski, A. Mykaj, *Nowe nad Wisłą. 1266 – 1966*, Gdańsk 1966.
- M. Arszyński, *Sztuka regionu świeckiego*, w: *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 2, s. 268-269.
- *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno – statystyczny*, Pelplin 1928, s. 472-475.
- *Zabytki architektury województwa bydgoskiego*, Bydgoszcz 1974, s. 225-228.
- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VII, Warszawa 1886, s. 214-221.
- C. Steinbrecht, *Die Ordensburgen der Hochmeisterzeit in Preussen*, Berlin 1920.
- *Studium konserwatorskie wraz z koncepcją uporządkowania zespołu staromiejskiego w Nowem n/W.*, oprac. J. Tajchman, M. Arszyński, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK w Toruniu, 1975 (egz. przechowywany w dziale dokumentacji Służby Ochrony Zabytków Delegatura w Bydgoszczy – sygn. N/111)

23. Uwagi różne

Karta została opracowana ze środków
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu.

24. Opracował

tekst

opr. Janusz Moszczyński, wrzesień 2001 r.

plany, rysunki

j. w.

zdjęcia fotograficzne

j. w.

miejsce przechowywania negatywów.

WO SOZ Delegatura Bydgoszcz
ul. Jezuicka 2

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisów prawa autorskiego.

25. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

26. Załączniki

wkładki sztuk - 8

1. Miejscowość	NOWE n/ Wisłą	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	KAPLICA P.W. ŚW. JERZEGO	opis
3. Województwo	kujawsko - pomorskie		

cd. punkt 12 – Autorzy, historia obiektu, określenie stylu.

7 czerwca 1302r. Piotr Święca wystawił dokument lokacyjny dla Nowego, które staje się m.in. gminą sądową (jest to najstarszy na Pomorzu akt lokacyjny na polskim prawie miejskim). W 1308r., po krwawej walce z polską załogą, Krzyżacy zdobyli zamek; miasto uległo zniszczeniu. 7 czerwca Piotr Święc wraz z braćmi, Janem i Wawrzyńcem, sprzedają Krzyżakom Nowe z przyległościami oraz kilka wsi. W 1350r. odbudowana osada otrzymała od wielkiego mistrza Henryka Tusemiera nowy przywilej na prawie chełmińskim. W XIV w. zbudowano poza murami miejskimi; na cmentarzu, przed bramą gdańską, gotycką kaplicę p.w. św. Jerzego. Kościński wspomina, iż „ludność miejscowa utrzymuje, że kaplica ta starsza jest od kościoła św. Mateusza i była pierwotnie kościołem parafialnym”. Najstarsza wzmianka o kaplicy pochodzi z 1474r. (Maercker). Rada miejska wymierzając kary za przewinienia, przeznaczała je często na kaplicę św. Jerzego. W 1454r. Nowe przyłączyło się do Związku Miast Pruskich, a zamek obsadzili sprzymierzeni z Polską Gdańszczanie, jednakże w 1458 wojska krzyżackie zajęły go podstępem. W 1465r., po długim oblężeniu udało się wojskom polskim zdobyć zamek ponownie, był to ostatni punkt oporu Krzyżaków na Wiśle. Odtąd aż do roku 1772 Nowe było siedzibą starostów polskich rezydujących na starym zamku krzyżackim. W czasie pierwszej wojny szwedzkiej, w 1626r. miasto zostało zdobyte, splądrowane i częściowo spalone przez wojska szwedzkie – szkody były tak wielkie, że król Władysław IV zwolnił je od podatków. W 1655r. miasto zostało ponownie zdobyte i zniszczone przez Szwedów. W 1772r. w wyniku I rozbioru Polski miasto Nowe wraz z województwem pomorskim przeszło pod zabór pruski. Ostatnim starostą był Andrzej Moszczański, wojewoda inowrocławski. Miasto było kilkakrotnie niszczone pożarami, ostatni w 1899r. W ciągu XIX w. miasto rozwijało się bardzo powoli, zwłaszcza że znalazło się z dala od budowanych wówczas linii kolejowych. W 1822 roku w kaplicy pochowano ostatniego zakonnika konwentu OO. Bernardynów w Nowem, ks. jubilata Romana Waxa. Grób znajduje się przed ołtarzem głównym. W 1840 r. w kaplicy św. Jerzego usunięto zakrystię, po której został w ścianie pn.– wsch. opór sklepienny z nadwieszką oraz zamurowany portal. Zlikwidowano wtedy również narożne przypory, po których są widoczne ślady, co może świadczyć o tym, że kaplica pierwotnie miała sklepienie. Kaplica była prepozyturą kościoła farnego przy założonym tutaj – prawdopodobnie już w średniowieczu -szpitalu, który w XVII wieku zamieszkiwało zwykle 4-7 podopiecznych. Szpital ten, podobnie jak większość tego rodzaju instytucji w miastach średniowiecznych (położonych przed miastem, przy głównej drodze wylotowej), pełnił prawdopodobnie funkcję przytułku dla starców i kalek oraz gospody dla podróżnych. W 1824r. szpital ten został rozebrany. Wg Mariana Arsyńskiego pojawienie się w Nowem instytucji społecznej tego typu, oraz nadanie kaplicy kształtu wydłużonego ośmioboku, nawiązującego ideowo do wzoru świątyni Grobu Św. w Jerozolimie, świadczy, że miasto nie znajdowało się poza nurtem późnośredniowiecznych prądów społeczno-religijnych, szczególnie dynamicznych w dużych miastach handlowych. Wokół kaplicy św. Jerzego znajduje się cmentarz, na którym już w 1694 roku chowano zmarłych parafian.

Cd. pkt. 13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrze, wyposażenie, instalacje)

Wieżyczka od zewnątrz oszalowana deskami na styk do czoła z listwami.

Posadzka – płytki ceramiczne.

Okna – otwory okienne ostrołukowe umieszczone w niszach zamkniętych łukiem odcinkowym, powierzchnie nisz ponad ostrołukiem okna tynkowane; w ścianie wschodniej – za ołtarzem – okiennica drewniana osadzona na krośnie (fot. 11), powierzchnia ościeża tynkowana, od zewnątrz okna ostrołukowego cegła formowana w formie wałka; krawędzie niszy sfazowane.

W ścianie południowej okno krosnowe ze skrzydłem stałym, wypełnione błoną szklaną w formie rombów łączonych na ołów; po środku okna wiatrownica; w górnej części okna obecnie zaślepiony kawałkiem okrągłego metalu otwór, w którym znajdował się kolisty witraż z półpostacią Matki Boskiej z Dzieciątkiem (obecnie w muzeum w Pelplinie). Zewnętrzne część ościeża okna ostrołukowego w postaci wałka.

Okna w elewacji południowej – ostrołukowe umieszczone w niszy o uskoku w postaci cofnięcia o połowę cegły. Wypełnienie błona szklaną identyczne jak w oknie ściany południowo – wschodniej.

W wieżyczce sygnaturki - w ściankach - po dwa otwory zamknięte łukiem odcinkowym z wypełnieniem żaluzjowym.

Drzwi – w ścianie zachodniej w ostrołukowym otworze o węgarze prostym drzwi otwierające się do wnętrza, deskowo szpungowe na zawiasach pasowych z hakiem.

W ścianie południowej zamurowany ostrołukowy portal z formowanej cegły z fazowanym uskokiem, wałkiem i fazowanym uskokiem.

W ścianie północno wschodniej portal do nieistniejącej zakrystii zamurowany zamknięty łukiem pełnym, uskokowy, od wewnątrz ostrołukowy z podwójnym uskokiem.

RZUT

Kaplica centralna na rzucie wydłużonego ośmioboku na osi wschód - zachód

BRYŁA

Jednoprzestrzenne wnętrze nakryte stropem płaskim. Dach siodłowy osmiopółaciowy, na kalenicy kwadratowa sygnaturka z dachem czteropółaciowym zwieńczonym krzyżem.

ciąg dalszy wkładka nr 2

1. Miejscowość	NOWE n/ Wisłą	3. Obiekt (nazwa jak w karcie)	4. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	KAPLICA P.W. ŚW. JERZEGO	opis
3. Województwo	kujawsko - pomorskie		

Cd. pkt. 13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrze, wyposażenie, instalacje)

ELEWACJE – ceglane nie tynkowane, cegła o wątku gotyckim, poszczególne ściany oddzielone od siebie tynkowanymi pasami (zatynkowane skucia po zniesionych w XIX wieku szkarpach)

Ściana zachodnia – jednoosiowa – drzwi główne w ostrołukowym ościeżu

Ściana południowa – zachodnia – ceglana

Ściana południowa - trójosiowa - symetryczna; oś środkową stanowi zamurowany ostrołukowy uskokowy portal, po bokach tej osi dwa ostrołukowe okna w niszach zamkniętych łukiem odcinkowym. krawędź dolna niszy w połowie wysokości ściany, krawędź łuku odcinkowego niszy dochodzi do okapu dachu.

Ściana południowo – wschodnia – jednoosiowa - okno jak wyżej

Ściana wschodnia – jednoosiowa – okna jak wyżej

Ściana północna - wschodnia – jednoosiowa – portal uskokowy zamknięty łukiem pełnym. Portal po nieistniejącej zakrystii.

Po obu stronach portalu opór sklepienny z nadwieszka (fot. 8)

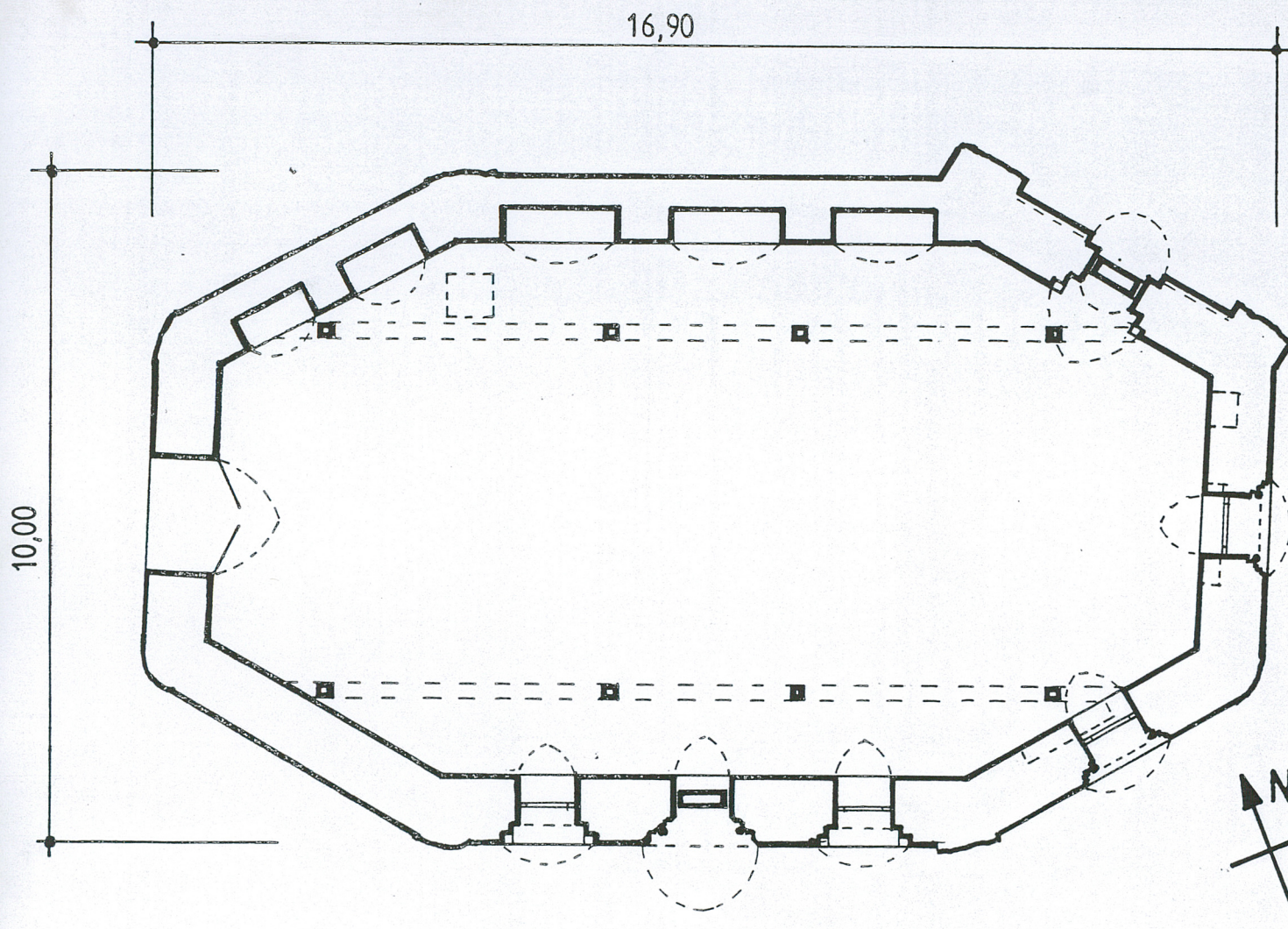
Ściana północna i północno zachodnia – ceglane.

WNĘTRZE

Jednoprzestrzenne wnętrze nakryte stropem płaskim, tynkowane, z dwoma wzdłużnymi podciągami wspartymi na ośmiu sfazowanych słupach z ozdobnie wyciętymi mieczami. W ścianie północno zachodniej i północnej nisze zamknięte łukiem odcinkowym. W ścianie północno zachodniej zamurowany portal do nieistniejącej zakrystii. W ścianie wschodniej poniżej okna dwie wnęki zamknięte łukiem odcinkowym, pierwotnie na sprzęt liturgiczny. W ścianie południowo wschodniej pod oknem nisza zamknięta łukiem odcinkowym. W ścianie południowej dwa okna i pomiędzy nimi zamurowany portal. W ścianie zachodnie główne wejście do kaplicy. Posadzka z płytek ceramicznych; przy ścianie północnej na posadzce widoczny zarys po nieistniejących organach.

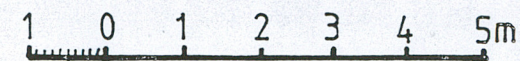
Instalacje - elektryczna

1. Miejscowość	Nowe n/ Wisłą	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	kaplica p.w. św. Jerzego	Rzut przyziemia, plan sytuacyjny
3. Województwo	kujawsko - pomorskie		

NOWE n/Wisłą gm. loco
kaplica cmentarna p.w. św.
Jerzego

skala 1:100

Hpomieszczenia = 3,85m

H do kalenicy ≈ 10,50m

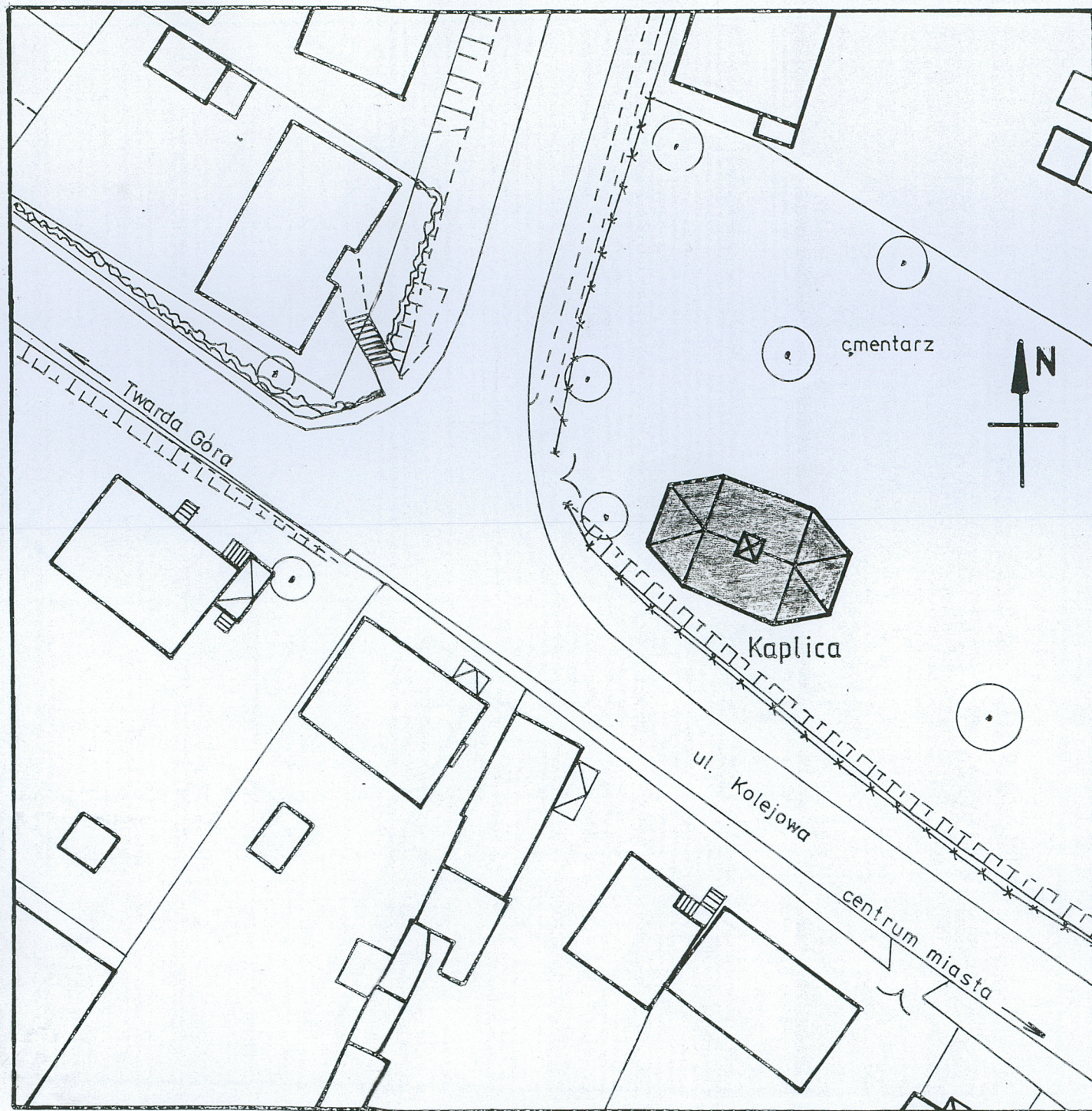
rys. wykonał JANUSZ FLEMMING

Wkładkę założył:

Miejsce przechowywania negatywów:

Janusz Flemming, wrzesień 2001 r.

WO SOZ Delegatura w Bydgoszczy

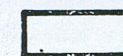

NOWE n/Wistą gm. loco
kaplica cmentarna
p.w. św. Jerzego

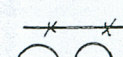
plan sytuacyjny
skala 1:500

10 5 0 5 10 15 20 25 30m

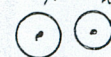
LEGENDA

budynki

ogrodzenie z siatki
drzewa, krzewy

miejsce i kierunek wykonanych
zdjęć

rys. wykonał JANUSZ FLEMMING

1. Miejscowość	Nowe n/ Wisłą	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)		5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)	
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	kaplica p.w. św. Jerzego		zdjęcia	
3. Województwo	kujawsko - pomorskie				

2. Widok na kaplicę od zachodu.

3. Widok na kaplicę od wschodu.

4. Portal południowy.

Wkładkę założył:

Janusz Flemming, wrzesień 2001 r.

Miejsce przechowywania negatywów:

WO SOZ Delegatura w Bydgoszczy

5. Widok na kaplicę od pd. – zach.
7. Widok z ulicy w kierunku centrum miasta Nowe.

6. Widok na kaplicę od strony północnej (od cmentarza).
8. portal nieistniejącej zakrystii z widocznym oporem sklepiennym.

1. Miejscowość	Nowe n/ Wisłą	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)		5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)	
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	kaplica p.w. św. Jerzego		zdjęcia	
3. Województwo	kujawsko - pomorskie				

9. Drzwi wejściowe do kaplicy.

10. Okno z witrażem w ścianie pd. – wsch.

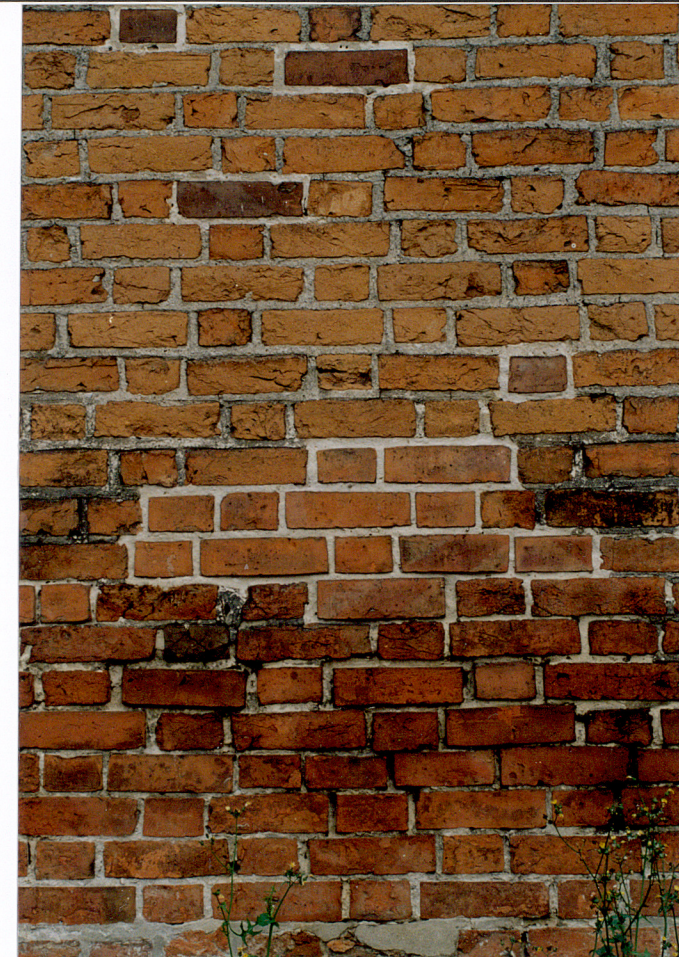
11. Okno w ścianie wschodniej.

Wkładkę założył:

Janusz Flemming, wrzesień 2001 r.

Miejsce przechowywania negatywów:

WO SOZ Delegatura w Bydgoszczy

- 12. Wieżyczka na sygnaturkę.
- 13. Okap dachu.
- 14. Lico ściany – wętek gotycki
- 15. Pokrycie dachu – dachówka mnich – mniszka.

1. Miejscowość **Nowe n/ Wisłą**
 2. Gmina **Nowe n/ Wisłą**
 3. Województwo **kujawsko - pomorskie**

4. Obiekt (nazwa jak w karcie)
kaplica p.w. św. Jerzego

5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
zdjęcia

16. Widok na ołtarz główny (na ścianę wschodnią).

17. Wnętrze – widok na ścianę

Wkładkę założył:

Janusz Flemming, wrzesień 2001 r.

Miejsce przechowywania negatywów:

WO SOZ Delegatura w Bydgoszczy

- 19. Wnętrze – okno w ścianie pd. – wsch.
- 20. Wnętrze – nisza w ścianie wschodniej – na sprzęt liturgiczny.
- 21. Wnętrze – zamurowany portal do zakrystii.
- 22. Wnętrze – podciąg ze słupem i mieczami.

1. Miejscowość	Nowe n/ Wisłą	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)		5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)	
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	kaplica p.w. św. Jerzego		zdjęcia	
3. Województwo	kujawsko - pomorskie				

23. Wnętrze – drzwi do kaplicy w ścianie zachodniej. 24. Deskowanie stropu.

25. Więźba dachowa.

Wkładkę założył: **Janusz Flemming, wrzesień 2001 r.**
 Miejsce przechowywania negatywów: **WO SOZ Delegatura w Bydgoszczy**

- 26. Więźba dachowa.
- 27. Miecz ze znakiem ciesielskim.
- 28. Elementy nowszej konstrukcji z napisem „Woköck Neuenburg”.

1. Miejscowość	Nowe n/ Wisłą	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	Nowe n/ Wisłą	kaplica p.w. św. Jerzego	ikonografia
3. Województwo	kujawsko - pomorskie		

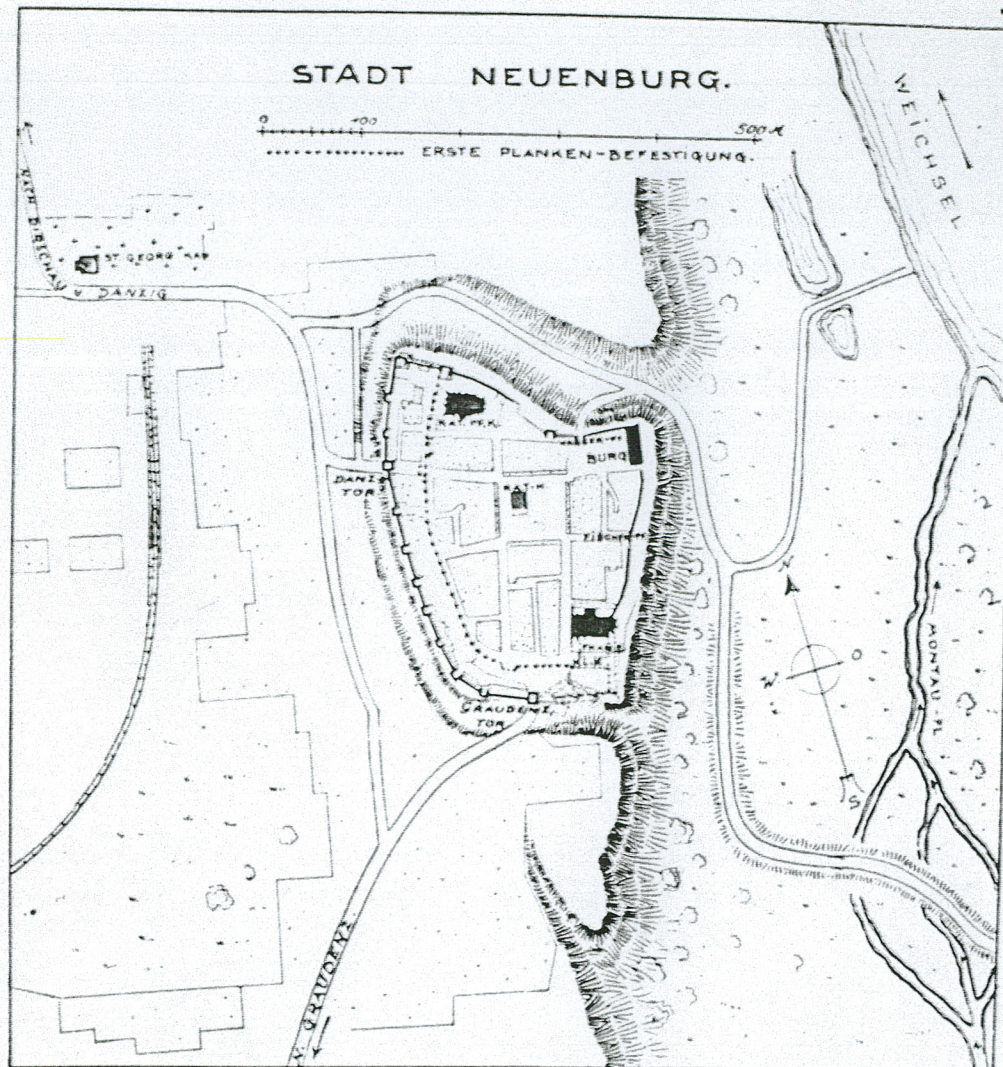

Abb. 23. Neuenburg, Stadtplan mit Ordenshaus.

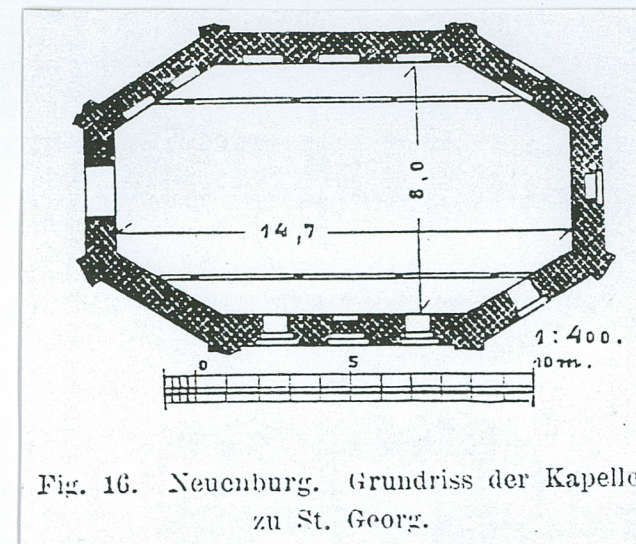

Fig. 16. Neuenburg. Grundriss der Kapelle zu St. Georg.

29. Plan miasta Nowego n/ Wisłą w średniowieczu wg Steinbrechta.

Wkładkę założył:

Janusz Flemming, wrzesień 2001 r.

Miejsce przechowywania negatywów:

WO SOZ Delegatura w Bydgoszczy

30. Rzut przyziemia kaplicy – wg J. Heisego.